

Др Ристо Вукчевић

Институт за друштвено-економска истраживања — Титоград

Прилог проучавању организације рибарске привреде Црне Горе

Рибарство спада међу оне гране привреде које су у послјератном привредном развоју Црне Горе забиљежиле најмањи просперитет. Са изузетком прераде свјеже рибе путем конзервирања у лименој амбалажи, што, свакако, чини крупан напредак у односу на доратно стање, риболов и приходи од свјеже рибе незнатно су повећани. Ово се поготово односи на морско рибарство. За доратни период нема поузданих података о количини уловљене рибе у Скадарском језеру (ово је једини привредно значајан слатководни риболовни објекат у Црној Гори) али се рачуна да су се годишње ловине кретале на око 700 t. свјеже рибе. Просјечан годишњи улов морске рибе у периоду 1930 — 1939. године износио је 262 t. Учешће слатководног риболова Црне Горе у слатководном риболову Југославије износило је око 9,5% док је учешће код ловина морске рибе износило 3,6%.

Годишњи просјек улова слатководне рибе повећан је у послјератном периоду и креће се (посљедњих десетак година) око 950 t. чиме Црна Гора учествује у југословенском слатководном риболову, као и у предратном периоду, око 9,5%. Међутим, морски риболов Црне Горе повећан је на свега 315 t. тако да је учешће опало у морском рибарству Југославије и износи свега 1,5%. Улов морске рибе у Југославији у периоду 1960 — 1964. године износи у годишњем просјеку око 22400 t. што је око 220% више у односу на доратни десетогодишњи просјек. Повећање улова морске рибе у Црној Гори у поређењу истих периода износи свега око 20%.

Као што се види, слатководни риболов у Црној Гори повећан је око 250 t. у односу на просјечно годишње доратно стање, док је повећање код морског риболова незнатно и износи нешто око 50 t. Ако се има у виду да Црна Гора има релативно дугу

приморску обалу и дио Јадранског мора који је потенцијално знатно издашнији рибом него што износе годишње ловине, онда нема објективних разлога за стагнацију у овој врсти риболова. Стварни разлози оваквог стања првенствено су у слабој организацији морског риболова и рибарске привреде Црне Горе у цјелини. Екстензивно рибарење, слаба техничка опремљеност, дезинтегрираност рибарских привредних организација и недовољна стимулација рибара основни су узроци да развој рибарства заостаје иза могућности сировинске базе.

У риболову на Скадарском језеру у основи су ријешена најважнија питања. Наиме, предузеће „Рибарство“, као јединствена рибарска организација са модерним погонима прераде рибе, организује цјелокупан лов на Језеру, мада му је једна од основних тешкоћа у раду немање довољних количина свјеже рибе за прераду. Због тога је Предузеће добрим дијелом орјентисано на увоз свјеже рибе (туњевине) како би уполнило своје капацитете. Посљедње три године риба из увоза учествује једном четвртином у укупној сировини намијењеној за конзервирање у лименој амбалажи. Но, и при таквом приливу сировине капацитет конзервирања се користи око 60% реално могућег учинка.

Риболов на мору обавља неколико привредних рибарских организација. Међу њима највећа је Фабрика рибе у Бијелој. Осим ње постоје још 7—8 других рибарских привредних организација. Скоро свака од њих остварује негативан финансијски резултат. Улов рибе по рибару је минималан и недовољан да се оствари доходак из којег би се могла извршити проста репродукција. Посебно су високи губици у Фабрици рибе у Бијелој која, поред погона за улов рибе, има погон за конзервирање и погон за производњу лимене амбалаже.

Садашње стање рибарске привреде, гледано у цјелини, веома је неповољно. Чак, уколико се не предузму одговарајуће организационе мјере она неће бити у стању да врши просту репродукцију.

Поставља се питање да ли постоје објективни услови за развој ове гране, и, ако постоје којим се техно-економским мјерама они могу економски валоризовати.

Одговор на ово питање захтијева опширнију анализу што, свакако, прелази оквире овог рада. Стога ћемо у скраћеној верзији изнијети неке основне, већ доказане полазне елементе о сировинској бази ових риболовних објеката и о могућности пласмана свјеже рибе и рибљих прерађевина.

На Скадарском језеру, према досадашњем искуству, може се просјечно годишње уловити око 1100 т. свјеже рибе.¹ Детаљније анализе расподеле ове количине рибе по намјени показују да отпада на:

¹ Видјети „Елаборат о концепцији развоја рибарске привреде СРЦГ у периоду 1966 — 1970. године“ — Институт за друштвено-економска истраживања — Титоград, септембар 1966. године, стр. 33 — 44.

— потрошњу и прераду у домаћинствима индивидуалних рибара	200 t.
— промет у свјежем стању преко предузећа „Рибарство“	180 t.
— конзервирање у лименој амбалажи	410 t.
— сушну рибу	90 t.
— рибље брашно	220 t.
Свега:	1.100 t.

Капацитет за прераду рибљег шкарта и отпадака у рибље брашно и капацитети за сушење рибе (укљеве) знатно су изнад прилива свјеже рибе намијењене за ове сврхе. Међутим, ово су споредни погони прераде. Главни и најважнији прерађивачки погон јесте конзервирање рибе у лименој амбалажи. Његов дневни капацитет износи: конзервирање укљеве или сардине 4—5 t. (просјечне печатуре свјеже рибе), односно 2,5 t. конзервираног шарана или туњевине (што чини 4 t. свјежег шарана, односно 3 t. туњевине). То практично значи да годишњи капацитет (при учешћу укљеве и сардине од 70⁰/₀, шарана 10⁰/₀ и туњевине 20⁰/₀) може прерадити, рачунајући 300 радних дана, 1245 t. свјеже рибе. Од ловина са Скадарског језера може се обезбиједити око 410 t. за конзервирање у лименој амбалажи у коју количину спада и 100 t. шарана. Потребан број радних дана за прераду ове количине износи око 105 тј. она обезбјеђује само трећину искоришћавања капацитета. Стога је Предузеће упућено на тражење допунских извора алиментирања свјежом рибом. Потребе за овом додатном количином свјеже рибе падају у дијелу године када је сезона улова плаве рибе на море а полусезона или „мртва“ сезона улова на Скадарском језеру.

На основу вишегодишњих просјека динамика улова рибе по мјесецима је сљедећа:

	Улов рибе на језеру	Улов морске рибе	Укупно
Јануар	11,8	4,4	8,1
Фебруар	12,9	4,8	8,8
Март	14,0	7,4	10,7
Април	3,8	14,1	8,9
Мај	8,5	12,4	10,5
Јун	2,9	10,9	6,9
Јул	2,1	8,6	5,4
Август	1,3	10,2	5,7
Септембар	2,1	8,2	5,2
Октобар	7,3	7,3	7,3
Новембар	16,4	6,5	11,4
Децембар	16,9	5,2	11,2
Укупно:	100,0	100,0	100,0

Ако се од укупног риболова на Језеру и мору рачунају само врсте и количине подобне за конзервирање, тада је њихова динамика улова по мјесецима сљедећа:

— у процентима			
	Улов рибе за конзервирање на Језеру	Улов морске рибе за конзерви- рање	Укупно
Јануар	17,0	—	8,5
Фебруар	16,0	—	8,0
Март	10,6	1,3	5,9
Април	3,0	18,4	10,7
Мај	9,1	19,2	14,2
Јун	2,5	18,5	10,5
Јул	1,3	14,2	7,7
Август	1,2	12,1	6,7
Септембар	2,0	10,3	6,1
Октобар	4,4	6,0	5,2
Новембар	14,1	—	7,0
Децембар	18,8	—	9,5
Укупно:	100,0	100,0	100,0

Из датих прегледа веома јасно произилазе двије констатације:

— Највећи дио улова слатководне рибе на Скадарском језеру врши се у периоду јануар — март и у периоду октобар — децембар. У тим мјесецима остварује се 79,3% укупног улова рибе на Језеру, а 80,2% улова рибе намијењене конзервирању у лименој амбалажи.

— Претежан дио морске рибе лови се у периоду април — септембар (64,4%) а ако се рачуна само риба која се дистрибуира за конзервирање, онда њен улов у том дијелу године износи 92,7%.

Временско непоклапање сезоне улова рибе на Језеру и на мору омогућава да се: прво, радна снага запослена у риболову употрежи на оба риболовна подручја и, друго, да се обједињавањем оба сировинска подручја обезбиједи равномјерна динамика прилива сировине (свјеже рибе) за капацитет конзервације у предузићу „Рибарство“. Мада постоји погон за конзервирање рибе у Фабрици у Бијелој, тј. на морској обали, исти би требало укинути и дио употребљиве опреме уградити у погон конзервирања у „Рибарство“ — Ријека Црнојевића. На тај начин би се добио комплетиран погон годишњег капацитета од око 1250 — 1500 t. прераде свјеже рибе у рибље конзерве.

Садашње ловине на Скадарском језеру обезбјеђују око 410 t. свјеже рибе за конзервирање док на мору постојеће привредне организације остварују укупан улов од око 300 t. од које количине свега 50% може бити намијењен за конзервирање. То је, свакако, мала количина да би се знатније повећало искоришћавање ка-

пацитета прераде. Стога је од посебног значаја да се повећа улов морске рибе.

При нормалној техничкој опремљености и савременој организацији рада реално је очекивање да би рибарске привредне организације на Црногорском приморју могле да остварају знатно већи улов рибе. Све оне, по Закону о морском рибарству, имају једнака права улова рибе у нашем дијелу Јадранског мора. Ако се има у виду да је у доратном периоду учешће у југословенском морском риболову износило 3,6%, затим ако се има у виду дио мора којем непосредно гравитира црногорска обала, онда је реална претпоставка о могућности учешћа од 4—5% у садашњем југословенском морском риболову.² То би чинило просјечну годишњу количину од око 1000 t. свјеже рибе. Од ове количине око 650 t. било би намијењено за конзервирање.

Према томе, динамика прилива рибе за индустријску прераду и степен искоришћавања капацитета по мјесецима био би следећи:

Капацитет конзервирања и количина рибе у тонама намијењене за конзервирање					
	Капацитет прераде	Риба из Језера	Морска риба	Укупно (2 + 3)	% снадбјевености капацитета сировином (4 x 100 : 1)
	1	2	3	4	5
Јануар	104	76	—	70	67
Фебруар	104	66	—	66	63
Март	104	43	8	51	50
Април	104	13	120	133	127
Мај	104	37	124	161	155
Јун	104	10	123	133	127
Јул	104	5	91	96	92
Август	104	5	78	83	80
Септембар	104	8	67	75	72
Октобар	104	18	39	57	55
Новембар	104	58	—	58	55
Децембар	104	77	—	77	74
Укупно:	1.248	410	650	1.060	85

Као што се види, динамика прилива свјеже рибе била би неравномјерна. Вишак сировине појавио би се у априлу, мају и јуну. Међутим, капацитети „Рибарства“ у Риједи Црнојевића

² Улов морске рибе према цит. Елаборату о концепцији развоја рибарске привреде у периоду 1966 — 1970. године оцртано је Др Владимир Лепитић на око 1.070. t. у 1970. години уз претпоставку одређених улагања у опрему и кадрове (ор. сн. стр. 112—113).

располажу хладњачом капацитета 70 t., што би омогућило да се повећа екстензивно искоришћавање капацитета (рад у 2—3 смјене) и на тај начин савладају не само осилирања у дневном приливу сировине већ и неравномјерност мјесечне динамике прилива. Према томе, обједињавање оба сировинска подручја ради снабдијевања погона конзервације у Ријечи Црнојевића омогућло би да се капацитет годишње искоришћава 80—85%, док коришћење сировине Скадарског језера омогућава експлоатацију само од око 35%.

Друга крупна предност повезивања морског и слатководног риболова јесте у могућности повећања продуктивности рада рибара. Риболов на Језеру у оквиру предузећа „Рибарство“ — Ријека Црнојевића обавља 40 рибара и одређени број индивидуалних рибара који су у кооперативном односу са Предузећем. Претежан дио улова рибе оствари се у периоду октобар — март. У осталом дијелу године улов рибе је мали, и то га углавном остварују индивидуални рибари. Стога је сасвим могуће 40 рибара са Језера укључити у риболов на мору у периоду од почетка априла до краја септембра, тј. у вријеме када се остварује највећи дио улова морске рибе. На овај начин продуктивност рада у риболову повећала би се 25—30%.

Нарочито је важно истаћи да у оквиру предузећа „Рибарство“ — Ријека Црнојевића постоји погон за производњу рибљег брашна. Како знатан дио уловљене рибе може бити прерађен само као шкарт-риба, то је иста намијењена за производњу рибљег брашна. Исто тако, при конзервирању рибе у лименој амбалажи извјестан дио рибе отпада (глава, реп, угроба и сл.) и као отпадак се прерађује у рибље брашно. Од 1000 t. предвиђеног улова морске рибе око 250—300 t. (било рибљег шкарта било отпадака при конзервирању), намијењено је за ову прераду. То је још један од значајних разлога који упућује на потребу повезивања морског и слатководног рибарства и прераде. Од ове количине шкарта и отпатка добија се око 75 t. рибљег брашна, што чини већи приход него што износе сви трошкови транспорта 1000 t. рибе са приморске обале до погона прераде у Ријечи Црнојевића.

У оквиру садашње Фабрике рибе у Бијелој постоји погон за производњу лимене амбалаже. Његова производња служила је претежно за потребе конзервирања у Фабрици. Мада су капацитети знатно већи него што је била потрошња у Фабрици, ипак су они остајали неискоришћени. Обједињавањем морског и слатководног рибарства овај погон би добио могућност да се оптимално користи капацитетом на бази потреба обједињене прераде рибе у јединственом предузећу.

Из изложеног се види да рационална организација рибарске привреде у Црној Гори упућује на потребу формирања јединственог предузећа, и то како ради интензификације и пове-

ћања продуктивности у риболову, тако и у фази прераде рибе. Околност да се у току године главне сезоне риболова на Језеру и мору временски не поклапају чини полазну основу за стварање једне овакве организације.

Поред већ истакнутих предности са становишта производње (и прераде рибе) потребно је указати и на предности које проистичу из промета рибе. При постојању неколико малих рибарских привредних организација на Црногорском приморју и неповезаности слатководног и морског риболова, ниједна привредна организација није била у стању не само да интензификује лов већ ни да организује савремену дистрибуцију рибе. Мале количине улова рибе и иначе позната „осјетљивост“ рибе као робе у промету (лако се квари и претпоставља посебне уређаје за чување), нијесу омогућавали да било која од риболовних организација развије мрежу за промет свјеже рибе.

Стварањем једног предузећа било би могуће да се у свим већим потрошачким центрима отворе модерне продавнице и обезбиједи континуитет њиховог снабдијевања. Поред тога, биће могуће да се организује благовремен прихват рибе на одређеним пунктовима од риболовних јединица. У досадашњој пракси често се дешавало да рибари на мору улове знатније количине рибе али да због неорганизоване дистрибуције нијесу имали извјесност о судбини свог производа. То је веома дестимулативно дјеловало на риболов, који се и због тога често сводио на минимум залагања рибара. Велико предузеће не само што би било у могућности да отклони такве неизвјесности већ би на бази већих количана рибе могло да врши рационалнију расподјелу рибе по намјенама: промет у свјежем стању, прерада путем кнзервирања, прерада путем сушења, сољења, у рибље брашно и сл. Само у условима сигурног и унапријед обезбијеђеног пласмана свјеже рибе могуће је стимулирати рибаре а тиме и интензивније рибарење.

У предности стварања једне привредне организације у рибарству спада и смањење разних фиксних и релативно фиксних трошкова који су при садашњем стању врло високи. Тако, биће могућа значајна смањења трошкова управне и продајне режије, трошкова транспорта и др.

Наведени чиниоци о предностима стварања једне интегрисане привредне организације у рибарској привреди Црне Горе нијесу једини. Међутим, истакнути су само најважнији и одлучујући моменти који захтијевају стварање једне јединствене привредне организације.

Предности организовања ове гране у једно предузеће произилазе из повећаног квалитета економије који је могуће постићи у тако постављеној организацији. Садашња распарчаност, макар и при најрационалнијем организовању у појединим рибарским привредним организацијама не пружа могућности да се у риболову, преради и промету постигну економски ефекти које је реално

могуће остварити у оквиру јединственог предузећа. Предности јединственог предузећа произилазе не само из иначе познатих предности крупног према малом предузећу већ из специфичности ове гране дјелатности, као и из посебних услова који постоје за ову дјелатност у Црној Гори. Мала удаљеност између Скадарског језера и Јадранског мора, висок степен савладљивости простора, различити годишњи периоди сезона улова рибе, (на Језеру и мору) садашњи степен изграђености и локација капацитета прераде, потреба одржавања континуитета у снабдијевању свјежом рибом, боље могућности искоришћавања средстава за рад и радне снаге — упућују на закључак о економској предности стварања јединственог предузећа. Зато сматрамо да свако озбиљније проучавање организације ове привредне гране мора првенствено полазити од гране као цјелине а затим прићи детаљнијем изучавању и рјешавању унутрашње организације јединственог предузећа. На први поглед јединствено предузеће може да изгледа хетерогено, са становишта дјелатности које у њему треба да се обављају, и „разбијено“, са становишта простора на којем су лоцирани његови погони и на којем се обавља његова дјелатност. Но, како је објашњено, техно-економске везе и сви остали најважнији услови чине солидну основу за интеграционо повезивање чији би најпотпунији израз био остварен у форми јединственог предузећа. Притом треба узети у обзир да систем обрачуна дохотка и укупних резултата рада по ужим јединицама у самом предузећу омогућавају да се потпуно превазиђу разноликости у процесу рада (риболов, прерада, промет) и просторна удаљеност између погона. Најбоља потврда таквог закључка јесу докази о већим економским ефектима који се могу постићи при овдје изнијетој основној концепцији организације рибарске привреде у Црној Гори.